

De martelaren van Roermond. Fragment artikel in "Historische opstellen over Roermond en omgeving",

J. Meerbergen en Dr. B.A. Vermaseren, 1951

Het korte overzicht over de bronnen betreffende de lotgevallen der Roermondse martelaren heeft ons geleerd, dat men ze kan indelen in drie groepen. Allereerst is er de Latijnse brief met de daaraan aansluitende Italiaanse vertaling. Hij is geschreven vlak na de verovering der stad en geeft mededelingen uit de allereerste hand. Een uitvoerig onderzoek leidde tot de conclusie dat men te doen heeft met een stuk dat vanuit de Leuvense geleerdenkringen verder verspreid is geraakt. Te Rome werd het vertaald en gedrukt. Lindanus zelf had er een copie van en zond deze naar Coeverincx, die blijkens zijn hulp aan Molanus belangstelling voor hagiografie had. Coeverincx gaf het kostbare document op zijn beurt aan Havensius, die op verzoek van Mgr. Cuyckius schreef. Nog later, in 1616, gebruikte de Luikse Vicaris-Generaal Joh. Chapeauville het in zijn boek over het Prinsbisdom.²⁹⁾ Aan deze beide brieven kan men toevoegen een brief uit Xanten naar Keulen van 5 Augustus 1572, die echter niet veel betekenis heeft.

Een tweede bron van betekenis zijn de geschiedwerken van de Kartuizer Arnold Havens, die echter in hoofdzaak over zijn ordebroeders schrijft, maar eerste-rangs gegevens van ooggetuigen heeft bijeengebracht.

Betreffende de Franciscaan Reinier van Linter gaan practisch alle berichten van betekenis terug op de bovengenoemde schrijvers, doch meer in het bijzonder op het handschrift van Park, dat uit Franciscaanse kringen stamt en tot grondslag heeft gelegen aan het officiële verslag, dat over de gemartelde ordebroeders naar Rome werd gezonden.

Natuurlijk zijn aan deze hoofdbronnen nog hier en daar verspreide gegevens toe te voegen, zoals bv. een mededeling in het Memorieboek van het St. Hieronymus-huis te Roermond.³⁰⁾ Ook later hebben schrijvers van allerlei aard zich beziggehouden met kritische studiën over de gebeurtenissen van 23 Juli 1572, met name Pater Kronenburg en verschillende andere auteurs in *De Nieuwe Koerier* van 1922, 15 Juli tot 5 Augustus.³¹⁾

Wij hebben dan ook gemeend niet verloren arbeid te verrichten door in een samenvatting opnieuw terug te komen op schijnbaar absoluut vaststaande en alom bekende historische feiten.

B. DE GRUWELEN VAN 23 JULI 1572.

De 8ste Juli 1572 trok de Prins van Oranje bij Duisburg over de Rijn om ten tweeden male de degen te kruisen met de meest geduchte veldheer der 16e eeuw.³²⁾ Gelder, Stralen en Wachtendonck werden zonder meer bezet, doch Venlo en Roermond, de beide grootste steden van Opper-Gelder, sloten snel hun poorten voor de troepen, die zich nu al door hun bandeloze plunderzucht berucht hadden gemaakt. Op 21 Juli arriveerde de Prins te Hellenrade of Hillenraedt, thans een fraai kasteel onder de rook van Roermond, waar

tijdens het verdere verloop van de onderneming geruime tijd het hoofdkwartier is gevestigd gebleven. Een dag of vier tevoren had een bode reeds geëist, dat Roermond levensmiddelen zou leveren en vrije doortocht over de Maas verlenen. De magistraat had het gevaar zien aankomen en tijdig maatregelen tot tegenweer genomen. De stadhouder van Gelder had tot zijn spijt een verzoek om hulp moeten afwijzen, omdat hij zijn troepen elders te zeer nodig had. De gouverneur van Maastricht daarentegen zegde drie vendelen toe, doch zonder op het laatste moment slechts één van 140 man Walen onder aanvoering van Floris van Berlaymont, heer van Floyon, een broer van de stadhouder. Nauwelijks was dit korps binnen de muren of Oranje legerde zich om de stad.³³⁾ Volgens een verslag van Prins Willem zelf aan zijn broer Johan van Nassau op 25 Juli geschreven, liet hij op Dinsdag de 22ste, om acht uur in de avond, ten tweeden male vergeefs tot overgave sommeren. Hij was dus wel genoodzaakt zijn toevlucht te nemen tot het uiterste middel. 's Nachts om twaalf uur begon de eerste storm op de stad.³⁴⁾ Nadat de soldeniers stro hadden opgetast, deed de Prins twee stadspoorten in brand steken. Bij helle middernacht rukten toen uit het vlek Maasniel vijftien vendelen op. Zes vendelen Walen moesten mee de stormloop in en omdat ze niet zeer vurig bleken, kwamen de beruchte Zwarte Ruiters aanzetten om de lauwen met hun lange lansen te prikken of neer te steken.³⁵⁾ Volgens de Prins zelf streed men aan beide zijden verwoed en wilden de poorters van enige overeenkomst niet horen. Floyon werd gesteund door een klein groepje gildemannen. Maar hulp van buiten bleef uit en na een hele nacht strijden viel tussen zes en acht uur de Maasvesting in handen van Oranje.³⁶⁾ Partijgenoten van de Prins — hetgeen niet behoeft te betekenen dat zij niet-katholiek waren! — hadden achter de rug der verdedigers om de poorten geopend. „En hoewel ik vreesde”, schrijft Oranje aan zijn broer in de reeds geciteerde brief, „dat mijn mannen wegens de ellende van de nacht zich een weinig te buiten zouden zijn gegaan jegens de burgerij, hebben zij deze toch zó gespaard dat zij hoogstens drie of vier poorters gedood hebben, s'estans plus attachez aux prebstres et moynes, waarvan een groot aantal in de stad was”. De kapitein Floyon werd met twee burgemeesters en de schout gevangen genomen, terwijl enige vrij goede stukken artillerie een welkome aanwinst vormden voor de geschutmeester van het oprukkende leger.

Wat ons over die treurige 23 Juli is bekend gebleven, spreekt nauwelijks over de burgerij, des te meer echter over de door Oranje zo terloops vermelde geestelijkheid. Deze oefende op de roofzieke bende zulk een aantrekkingskracht uit, dat de rest van Roermond er betrekkelijk goed van afgekomen schijnt te zijn. Maar de nonnen, priesters en monniken moesten dan ook door een helle- vuur van doodsangst, schrik en ellende!

„Mais l'evesque s'estoit quelques sepmaines auparavant retiré”, vermeldt Oranje verder. Volgens de Latijnse briefschrijver was bisschop Lindanus echter

eerst daags tevoren uitgeweken. Terwijl de vijand vlakbij, in de dorpjes Cruchten en Elmpt kampeerde, liet de vroedschap Zijne Hoogwaardigheid bij monde van pensionaris Jacob van Straelen voor lijfsgevaar waarschuwen. Met huurlingenoverijling wilde de goede herder echter niet heen; hij ging vol godsvertrouwen het Heilig Zoenoffer opdragen voor zijn kudde, die meer dan ooit in dit uur zijn gebed nodig had. Even na zijn Mis werd hij nogmaals tot vluchten aangespoord. Burgemeester Puytlinck, zei men, bleek om zijn talmen erg ontstemd en had gevraagd of de bisschop dan werkelijk de wolf in de muil wenste te lopen. Er voor beducht dat zijn aanwezigheid bij een eventuele overgave zware rampen tengevolge zou hebben, sloeg Lindanus die zwoele namiddag met twee jongelui de weg naar Ool aan de Maas in. Hij droeg zijn gewone toog omdat hij wellicht spoedig ontzet tegemoet zag, een illusie die trouwens ras zou verdwijnen. Om meer veiligheid te hebben, reisde hij door naar Panheel en tenslotte naar Meerssen, waar hij prior was.³⁷⁾

Nauwelijks was de stad genomen of de soldaten spoedden zich in allerijl naar het St. Hieronymus-huis in de Lombardstraat, een klooster van de Windesheimer kanunniken. Samen met achterbuurtenvolk, aan wie de bisschop menige aalmoes had uitgereikt³⁸⁾, sloegen zij in het bisschoppelijk verblijf deuren en ramen in, roofden schilderijen en huisraad en sloegen planken uit de zoldering en lood van de daken om te trachten verborgen schuilhoeken te vinden. Wat de bisschop later vooral zou betreuren was het verlies van zijn grote, welverzorgde boekerij. Surius weet te vermelden dat de bibliotheek verborgen was, doch door een of andere aanduiding van een vijand gevonden werd.³⁹⁾ Michael van Isselt, die later het boek van Surius heruitgaf en aanvulde, voegt hier aan toe dat Lindanus aan hem zelf in brieven meer dan eens zijn spijt over het verlies betuigde.⁴⁰⁾ Op 5 Augustus meldt Busaeus aan Hasius dat volgens het zeggen van sommigen de bibliotheek van Zijne Hoogwaardige Excellentie geplunderd was, doch dat anderen meenden dat er niets mee gebeurd was; zij wisten zelfs de aanvoerder te noemen die haar in haar geheel bewaarde om er een goede losprijs van te maken.⁴¹⁾ Morillon schrijft op 9 Augustus aan Granvelle dat Lindanus zich gered heeft en te Leuven in veiligheid is; een zijner kapelaans evenwel is „piteusement martirizé”, terwijl alle meubels en boeken, die niet waren weggebracht, publiek verkocht waren.⁴²⁾

In de St. Hieronymuskerk sloegen de soldeniers de oude heer prior een diepe hoofdwonde, hakten hem een oor af, vilden zijn slapen en stieten een dolk door zijn lendenen.⁴³⁾ Een wrede dood stierven heer Jan van Gangelt, sacrist of koster, en broeder-kok Leenart Leetgens. Van de oude heer Arnold eisten zij onder doodsb bedreiging een hoge losprijs af; nauwelijks lagen er honderd daalders néergeteld of hij werd neergestoken.⁴⁴⁾

In de Kartuis werd een der gruwelijkste bladzijden beschreven van het lijvig martelaarsboek van 1572. Wat te Brielle en Enkhuizen gebeurd was, weet ieder-

een in Roermond: het spookt akelige visies vóór. De vicaris, de sacrista en broeder Jan van Sittard hebben veilige hoekjes opgespoord; twee broeders, Herman en Petrus, zijn gevlucht. De stem van Pater Severus uit Coblenz, die in het klooster logeert, poogt de vrees weg te praten. „Och, waarom deze benauwdheid”, praat hij, „de vijand zal ons misschien van onze pijen beroven of ons uitdrijven, doch verder leed zal hij ons besparen. Kijk, ikzelf wilde niet vluchten, al stond het mij vrij, maar om de plundersaars te verschalken heb ik twee pijen en twee kappen aangetrokken, kijk maar!” Niemand liet zich door deze naïeve taal overreden en de oude prior sprak het passend woord: „Komaan broeders, naar de kerk. Bij God alleen is er nog kracht en steun. Laat de zieken op hun cel, dáár dreigt hen geen gevaar”. En met tien kloosterlingen ging hij naar de kapel. Daar biechtgelegenheid voor ieder afzonderlijk ontbrak, gaf hij na openbare belijdenis aan allen de heilige absolutie en zei, koen als een aanvoerder te velde: „Broeders, staat sterk in het aanschijn van de dood, die gij wellicht om Uw geloof en Uw kloosterkleed ondergaan zult!”

Daar komt een seculier priester het hoogkoor opgesneld. „Broeders”, zegt hij met bevende stem, „ik kom hier sterven met U”. Het is de secretaris van de bisschop, de trouwe vriend Paul van Waalwijk, die uit het St. Hieronymushuis is ontvlucht.

Op de buitenpoort beuken forse slagen. Met tegemoetkoming te betonen hoopt portier Stephanus de soldeniers tot menselijkheid te stemmen. Pater Severus mocht eens gelijk hebben... Op hun geroep schuift hij de poort open en reikt hun minzaam zijn sleutelbos toe. De huurlingen werpen de sleutels naar zijn hoofd, de broeder wil vluchten, maar reeds bewerken knuppels zijn hoofd. Nabij de straatput rechts van de poort wordt het lijk ontkleed, opengesneden, van zijn ingewanden beroofd en ter bespotting uitgesteld. „Kunt gij deze monnik nog herkennen?” brallen stemmen tot bijgeroepen vrouwen uit de buurt. ⁴⁵⁾

Vanaf het voorplein golft het getier de nabije broederscellen binnen. Albert Winsem, de afgesloofde kok, sinds jaren door een beroerte verlamd, wordt te bed vermoord. Anderen zeggen dat hij van zijn bed is gesleurd en vóór zijn cel afgemaakt. ⁴⁶⁾ In de schuur wordt Jan van Sittard, bleek van angst, onder takkebossen opgespoord en afgemaakt. Intussen was de binnenpoort onder bijlagen bezweken: nu staan de panden open. De oude Erasmus, die op zijn kruk naar de kerk strompelt, wordt neergeveld. Op de drempel van zijn cel doodt men de kindse Matthias. In een andere kluis de zieke Willem Wellen aantreffend en diens neef Leenaart, die met de verpleging van zijn oom is belast, roepen de woestelingen: „Hier zijn monniken! Geld, geld! Uw geld!” De oude Wellen wordt met vragen bestormd, gehoond, bedreigd en aan de borst gewond. Ze ontdekken een zilveren wierookvat, zilveren ampullen, „paesberdten” ⁴⁷⁾ en ornamenten. Dat was voor Willem de redding. Leenaart moest als

gids voorop gaan. Om zijn tong los te maken, kraken soldeniers zijn vingers, beuken hem met vuisten, klieven zijn bovenlip, schoppen en dreigen. Tevergeefs! Wat weet hij van geld af? „Breng hem naar het kamp van Hillenraedt”, beveelt de hopman.

Onder dol getier rukt de bende de kerk binnen. „Geld, monniken, geld! Vlug wat!”⁴⁸⁾ „Van geld weten wij niets af”, geven de kloeksten ten antwoord. „Rooft alles, maar laat ons het leven.” Een forse vuist klauwt de jonge Hendrik Wellen aan, die over al zijn leden staat te sidderen. „Hier, gij blode knaap! Waar zit het geld? Zeg op!” „Ik weet het niet... Hoe zou ik het weten?” steent hij en zinkt met een brede dolkwonde in volle borst voor het altaar neer. Van ontzetting steekt de nabij geknielde diaken Nicolaas van Gangelt zijn hand op, als een bee om gena. Een kogel doorboort deze hand, en de jongeling zijgt neer met zijn kap over zijn hoofd, stokstijf. Wanneer hij tot bezinning komt, leiden meewarige soldaten hem onder een vermomming — een soldatenmantel? — naar het kamp, samen met Johan van Maastricht, die door een sabelhouw aan het hoofd gewond was.⁴⁹⁾

Neen, met de jongeren schiet de zaak niet op; gewis, aan hen verklapte men de geldgeheimen niet. Welaan, die monnik dáár, Willem Wellen, provisor of scheffener gelijk men zegt, die kan waarachtig geen onwetendheid voorwenden. En toch...: „Ik weet geen geld!”, klinkt het kalm. Een slagzwaard klieft zijn hoofd. Het lichaam wordt in de roodbespatte pij naar buiten gesleept en in de pand bij de kloosterpoort wordt het laatste leven met pistoolschoten gedoofd. Johan van Luik jagen ze een kogel door de zij en daarna bewerken ze zijn hoofd met kolfslagen zolang er leven rest. Daar springt een huurling naar Johan Leeuwis toe met de eeuwige eis. „Ik heb geen geld”, luidt het wederwoord. „Goede vriend”, fluisteren Asch en Gressenich, „dat is de zuivere waarheid. Niemand van ons heeft geld of weet van geld iets af.” „Ik weet wel beter! Allemaal praatjes”, tiert een huurling. „Hier werd een complot gesmeed, een complot!” En meteen steekt hij Leeuwis neer en roept er een maat bij: „Vlug, kerel, vlug! Zie, hier ligt 'n monnik te stuiptrekken...” Gressenich ontving in zijn rug een dolkstoot, die tot in de long doordrong.⁵⁰⁾ Asch zonk met een schotwond in zijn linkerarm neer. Een soldaat, die hem tussen de lijken bespeurt, komt smalen: „Monniken, dat is pas loon naar werken, niet?” en slaat met een krijgshamer of een knoestige stok of een gelijkaardig tuig twee-, drie- maal op zijn hoofd, zodat hij in bezwijming valt. Traagzaam kwam het bewustzijn weer. In stervensnood, zo getuigde Johan later, beval ik mijn ziel in de handen van de Vader aan, naar best vermogen biddend en de Schriftuurplaats over Christus indachtig, dat Zijn uur gekomen was om uit deze wereld naar Zijn Vader op te gaan. Een soldenier, die mij zag prevelen, schopte mij tweemaal op mijn gelaat: „Vuige monnik”, tierde hij, „zul je nu eens gauw ophouden met je gefemel?” Waarheen kon ik, rampzalige, mij keren? Rondom mij

niets dan vijanden, binnen in mij slechts bitterheid. Goede Jezus, zuchtte ik, verlos mij uit deze poel, hetzij door de vrijheid, hetzij door de dood, naar Uw gezegend Welbehagen. Terwijl ik al luider zuchtte, kwam een Duitser, een edelman naar zijn plunje te gissen, iemand uit het vijandelijk leger in alle geval, de kerk binnen. Medelijdend hielp hij me recht. Ik was zwaar gewond en beleemaal bebloed. „Grijp die monnik daar! Sla hem dood”, hoorde ik roepen. Mijn redder bracht mij naar een burgerhuis. Ik kwam vrij na de hopman, die daar was ingekwartierd, honderd kronen te hebben betaald. Mijn redder zelf wilde niets aanvaarden. ⁵¹⁾

Reeds liggen er elf lijken in dit weidse sterfhuis van de Swalmerstraat. Alleen de oude vader prior rest nog, samen met Paul van Waalwijk, Egied Gressenich en Severus. „Kijk, waarom draagt deze monnik hier twee kappen?” vragen een paar soldeniers zich af. Eén pij met kap voor de plundersaars, een tweede voor me zelf, had Severus geredeneerd. Simpele duif, gispt Havensius, wat zouden zij, die doden en zieltogenden tot op het naakte lichaam uitschud- den, ù ontzien!

„Zeg eens, monnikje,” klinkt er een stem, „waarom ben je meer dan de anderen opgetuigd? Waarom heb je twee pijen aan? Wie ben je eigenlijk?”

„Ik kom uit Coblenz. Ik werd door mijn oversten hierheen gezonden”.

„Uit Coblenz? Jij?... Kijk, ik kom ook uit Coblenz, maar dat zal je toch niet baten, hoor. Als je niet zo'n ellendige schurk was, had je je streek niet moeten ontlopen!”

„Mijn oversten zonden mij”, krijt Severus, door de prior en zijn gezellen bijgestemd.

„Zwijg, leugenaar! Door mijn handen zul je sterven”, raast de soldenier. En zijn zwaard zwaaiend, ijlt hij de vluchtende Severus achterna en kerft hem op het broederskoor met zulk een gruwelijke wonde, dat het bloed achttien voet hoog tegen de muur naast het O. L. Vrouwe-altaar opspat. Toen Severus met een rauwe gil neersmakte, schreeuwden de beulen tot Joachim en Egidius: „Dat zal U leren monnikenkappen te dragen!” ⁵²⁾ 's Anderendaags trof men het lijk in de keuken aan, naakt, versneden en met kokend water begoten. Jaren lang bleven bloedvlekken op de muur van het broederskoor de wilde moord aanklagen. Zulks getuigen Verstegen, ⁵³⁾ Havensius alsmede de bisschoppen Lindanus en Cuyckius als ooggetuigen. Nog in 1649, aldus Uwens, waren de vlekken te zien, doch grotendeels door een laag witsel uitgewreven of met kalk bestreken. ⁵⁴⁾ Ook werd in dit jaar het altaar verplaatst. Knippenbergh getuigt, ⁵⁵⁾ dat de vlekken zichtbaar bleven tot aan de brand van 1665. Hieruit zou men kunnen besluiten, aldus Pater Kronenburg, dat ook het broederskoor afbrandde, doch dit was niet het geval. Ooggetuigen, zegt hij, verzekerden hem de vlekken ongeveer vijftig jaar tevoren, dus rond 1850, nog bespeurd te hebben. ⁵⁶⁾ (afb. 23)

Nu Severus neergeslagen was, werd Paul van Waalwijk van zijn hoed, mantel en beurs beroofd en naar de boomgaard gedreven. Drie of vier soldaten klieften zijn schedel met bijlen en maakten hem met gewerschot en dolksteken af. Zijn naakte lichaam werd van de ingewanden beroofd en in stukken gehakt, zijn lillende hart duwde hem een beul in de mond.⁵⁷⁾ Op de plaats van de moord werd de martelaar begraven. Drie jaar later werd hij in de Domkerk ter aarde besteld en door zijn bisschop met een grafsteen gedekt.

Nog is de Calvarietocht niet ten einde. Onder het dak van de kerk opgespoord, werd koster Vincent van Herck⁵⁸⁾ gedwongen om alle kostbaarheden van de kerk uit te leveren. Op weg naar het kamp van Hillenraedt werd hij in weerwil van zijn geleide op de Markt door soldaten aangegrepen en naar de Zwartbroekpoort gebracht. Achter een soldaat met hooggeheven kruis lopen de geboeide gevangene met een zijden koorkep en soldaten, die met alben, dalmatieken of kazuifels bekleed, de koorkep ophouden. Anderen, knorrend als zwijnen — aldus de Roermondse brief — dragen een missaal, brallen het Kyrie Eleison en ontuchtige liederen. Af en toe slaat de soldaat het kruis in Vincent's aangezicht, anderen honen, schoppen en stoten hem, slaan hem op zijn hoofd, snijden hem neus en oren af, klieven kruiselings zijn kin, villen zijn kruin. Een slaat er met roeden tot zijn vermoeide armen het begeven.⁵⁹⁾ De martelaar zweeg, doch toen een onverlaat aan het spotten ging: „Welaan, monnik, vergast ons op een preekje”, toen kon Vincent niet langer zwijgen. „Wat zou ik wel te preken hebben aan een man als gij, die voor inkeer onvatbaar zijt? God vergeve U, gelijk ik van harte vergeef. Om de liefde Gods, staakt deze tormenten.” Door bloedverlies uitgeput zonk hij neer, niet ver van de Minderbroederskerk,⁶⁰⁾ tegenover het huis *Den Oliphant*. Een soldaenier, die deze kruisweg beëindigen wil, lost zijn pistool, doch de kogel treft niet dodelijk. Ze slepen Vincent tot bij het Observantenklooster, waar zij de ziel-togende opknopen „in den inganck van de poorte, waerdoor men aldaer nae de kerkcke gaet”. Vrienden begroeven het lijk bij de Zwartbroekpoort. Drie jaar later liet Lindanus het opgraven. Na een nacht in het Observantenklooster opgebaard te hebben gestaan, werd de martelaar in de Kartuizerkerk ter aarde besteld.

Waren de huurlingen eindelijk gaan begrijpen dat de monniken geen geld bezaten, omdat hun regel het verbodt? Zij gaan de overste, prior Joachim, aftasten. Nog eer hij de tijd had om zijn beurs van de gordel los te maken, ligt ze op de grond. Mopperend om het schrale buitje, drijven ze hem naar zijn cel om er al het beschikbare geld bijeen te zoeken. Hier wordt de laatste penning neergeteld. Misnoegd om zijn karig deeltje, schiet een soldaat zijn pistool af; de kogel doorboort de pij, kaatst af en wondt de linkerarm.⁶¹⁾ Nu ontkleden zij de prior met het oog op verborgen geld. Tevergeefs! Ze behouden zijn pij met kap, snoeren zijn rechterarm met zijn gordel en brengen hem naar Hillen-

raedt, net of ze een os of een schaap ter slachtbank moesten sleuren, noteert Havensius.⁶²⁾ „Tel ons tweeduizend kronen losgeld af”, eisen de soldeniers, „Uw klooster is toch zo rijk als het water diep is”. Hetzij die ongemeen zware som nog te klein bleek, hetzij zij zich nog verborgen bergplaatsen wilden doen aanwijzen, zij snoeren wild en ruw de armen van de grijsaard. Geven kon hij niet, doch wel zou de Keulse Kartuis de som bezorgen. Die tweede Augustus leende prior Thomas Winckelman van Willem, heer van Gulik, niet minder dan 2600 kronen om de losprijs voor zijn nog immer gekerkerde confrater bijeen te brengen en om de rest te gebruiken als eerste steunfonds voor de opknapping van het geteisterde Bethlehem.⁶³⁾ Ten slotte in vrijheid gesteld, kon de prior de St. Barbara-kartuis te Keulen bereiken. De goede zorgen van zijn medebroeders vermochten echter de wonden, hem door de ellende van zijn huis geslagen, niet te helen en op 9 September ging hij naar een beter leven over. Zijn lichaam werd op het conventskerkhof te Keulen begraven. Tegelijk met hem werden uit de boeien ontslagen Leenaart van Luik tegen 20 rijksdaalders, Nicolaas van Gangelt en Johan van Asch tegen resp. 20 en 10 florijnen losgeld. Ook zij vluchtten naar Keulen. Voorspraak van vrienden was broeder Egied Gressenich komen bevrijden.

Er blijft nu nog te verhalen wat vicaris Voeren heeft geleden. Bij de inval was hij gaan schuilen in een donker hoekje bij de kloosterput. Bij avondduister sloop hij weg. In een nabije tuin door geuzen verrast, van zijn pij beroofd, doch niet verder verontrust, werd hij toch nog door een andere bende opgepikt en onder spot en doodsbedreiging gevangen gezet. Aan de belofte van twee honderd daalders losgeld, welke een burger wilde borgen, dankte Voeren zijn vrijheid. Herhaalde malen gekweld en met de dood bedreigd, indien hij dit bedrag niet spoedig neertelde, sloeg Johan op de vlucht en belandde in de Kartuis Vogelensanck, vanwaar hij tot beveiliging van zijn borg het losgeld onverwijld bezorgen liet. In deze Kartuis vond hij de oude Willem Wellen terug, die enige maanden later, op 23 April 1573, de dood der zaligen stierf.

Die 23ste Julinacht diende de Kartuis nog tot kerker. De vader van een der monniken was gekomen om zijn zoon te bezoeken; de soldeniers hielden de onschuldige man een nacht op de vrouwensprekkamer vast.⁶⁴⁾

Het gruwel was echter nog niet volbracht. Van sommige lijken hakten woestelingen lappen vel en ledematen af, retten de buik open, haalden het vet er uit, staken het in een papier gewikkeld hoog op hun lansen en schreeuwden straat op, straat af: „Wer kauft Schmeer? Wer wolt Schmeer kaufen?”⁶⁵⁾ Drie dagen lang bleven naakte, verminkte lijken bij de kerkdeur te hoop liggen. Volgens ooggetuigen werden twee Kartuizers in een ketel gekookt, drie aan het spit geregen en geroosterd.⁶⁶⁾ Havensius wijst evenwel deze lezing af met de woorden: „de quibus tamen nobis in monasterio nihil certi hactenus constare potuit”, tot op heden is er over deze gezegden in ons klooster geen vaste zeker-

heid verkregen. Tijdens Havensius' verblijf te Roermond lagen de lijken der martelaren op het koor van de Kartuizerkerk begraven. Daar zij eerst in 1640 werden geheven, kon hij niet bevestigen wat de Kartuizer Uwens in 1649 van eigen zien kon getuigen. Deze zag „een hoeft met de andere gebeente, de welcke heel swert zijnde thoonen datse gebraden of verbrant syn geweest... Sommige andere sijn gansch wit, de welcke, ghelyck men meynde, syn int siende water oft geschout oft wel gesoden gheweest, ende de swerte gebraden... Hierdoor wort sonder achterdencken allen twijfel wech genomen”.⁶⁷⁾ Met verwijzing naar Uwens getuigt de Minderbroeder Antoon Gonsales in 1673 hetzelfde aan de relieken waargenomen te hebben.⁶⁸⁾ Bij zijn bezoek aan de relieken in de kerk te Swalmen zag Pater Kronenburg een schedel, „zeer donker van kleur, terwijl de andere alle min of meer blank zijn. Uit deze zwarte kleur meende Uwens te mogen besluiten dat het de schedel was van Pater Severus uit Coblenz, wiens lichaam in de kloosterkeuken verbrand is terug gevonden; maar dewijl deze martelaar met een slagzwaard een vreselijke wonde op het hoofd heeft ontvangen, en deze schedel slechts een lichte indeuking vertoont, durven wij hierin Uwens niet bijstemmen”.⁶⁹⁾

Ook te Brielle hadden beulen als vilders de lijken van de Gorcumse martelaren opengereten, als hyena's de ingewanden doorwoeld, de nieren uitgehaald en op de markt aan kwakzalvers te koop geboden, daar mensenvet, beweerden ze, een uitstekend geneesmiddel zou zijn. Toch hebben ze daar geen lijken ge-roosterd of gekookt. Zo geweldig was de indruk van de Roermondse gruwelen, dat nog jaren later de meest barbaarse mishandelingen opgeld deden, welke men aan de Kartuizerbeulen kon toedichten. Van horen zeggen schreef Franc. Dusseldorp een aan Havensius geheel onbekende voorstelling neer. In de Kartuizerkerk zou een pater gedwongen zijn om plechtig de H. Mis te celebreren, met roeden geslagen en bij de nuttiging neergestoken, terwijl het hoogheilig mysterie „turpiter et abominande” zou zijn bespot. Van het triomfkruis boven het koor zou het beeld van de Gekruiste zijn afgerukt; een pater zou aan het kruis zijn gebonden, bekleed met de misgewaden, en vervolgens zijn doodgeschoten.⁷⁰⁾

In de Minderbroederskerk was pater Reinerus bij zijn Meester sterkte gaan zoeken. Hij zat in het koorgestoelte vóór het tabernakel, op de plaats van de hebdomadarius, vuriger dan ooit in zijn getijdenboek te bidden, toen een troep soldaten de kerk binnenstormen. Zij stieten hem hun zwaard in de zijde, en sneden hem neus en oren af. Met bloed bespat gaf de martelaar de geest. Zijn nagedachtenis bleef in zegen. Het klooster bewaarde zijn bebloed getijdenboek en stelde in de koormuur zijn grafschrift op.^{70a)}

In deze kerk liep pater Johan Roy eveneens vele verwondingen op. Op zijn gekerm kwam een Brunswijker soldaat toelopen en verweet aan zijn mede-

strijders hun onmenselijkheid. Hij hief de gewonde op, sprak hem moed in en leidde hem naar zijn kwartier, waar hij hem verbond. Twaalf dagen later bracht de Brunswijker zijn beschermeling, met een landbouwerskiel verkleed, buiten het bereik der vijanden: Johan was gered.⁷¹⁾

Zijn er, behalve „bruer Renier” nog andere Minderbroeders als martelaar gevallen? Alléén Reinerus stond als zodanig vermeld op de gedenksteen in de koormuur van de Minderbroederskerk, in het handschrift van Park en in de geschriften van minister-provinciaal Leydanus en minister-generaal Gonzaga. Wél noemen de *Roermondse brief*, *Crudeltà* en Van der Heyden in zijn *Geusianismus* — één bron ten slotte — „president” Gorgonius a Maldert, die met Reinerus na het ondergaan van een wrede passie aan de galg zou zijn opgeknoopt. Is hun gezag echter beslissend, waar gelijktijdige en officiële bronnen van slechts één martelaar gewagen? Is het aan te nemen dat een monument in het eigen klooster, dat een provinciaal en een stadgenoot, met name de observant Joannes Boener, de martelie van een onderhorige zouden verhalen en die van een overste niet eens zouden vermelden? Over Gorgonius zijn in het provinciaal archief al evenmin officiële bewijsstukken aanwezig als over „vicaris” Johannes en gezellen, die door Arturus’ *Martyrologium Franciscanum*⁷²⁾ op 24 Juli worden genoemd. „Zeker”, aldus G. Hesse, „daar zullen ook andere Franciskanen van de baldadigheid en euvelmoed der soldaten te lijden gehad hebben, misschien zelfs ten gevolge van bekomen wonden en doorgestanen schrik vroeger gestorven zijn. Lopende geruchten bevatten altijd een kern van waarheid, maar in hun geheel, met de grootere verhoudingen, in verloop van tijd aangenomen, hebben zij weinig waarde voor ernstige historiestudie”.⁷³⁾

Zwaar heeft ook de seculiere geestelijkheid geleden, daar slechts weinigen waren gevlucht. Een omroeper riep op de straten „mitten tromslach” het streng verbod rond om enig bezit van kerk of geestelijke verscholen te houden en op doodstraf werd geboden om alle geestelijken over te leveren of hun schuilplaatsen aan te wijzen. Volgens de *Roermondse brief* vielen ook al de kanunniken in handen der soldateska, uitgenomen de oude heer scholaster.⁷⁴⁾ Eveneens volgens deze bron werd kapelaan Bartholomaeus van Venray na lange kwellingen op de Markt met een degen neergestoken. Godfried van Stralen, zijn confrater, werd met het hoofd voorover in een kuil gestoten en vervolgens aan een paal gebonden, terwijl soldaten hem dreigden, bij gebrek aan een losprijs, neus en oren af te snijden. Volgens *Crudeltà* en *Geusianismus* hebben zij dat ook inderdaad gedaan, en hem ten laatste opgeknoopt en met roeren beschoten. Arnold Raissius acht deze moord niet bewezen.⁷⁵⁾ Wie zal trouwens over deze beide priesters nog iets met zekerheid kunnen zeggen, daar geen enkele officiële bron iets laat afwijzen of bevestigen?

Koordeken Dirk Haen werd aan hoofd, borst en schouders gewond, doch kwam tegen een losprijs van duizend rijksdaalders vrij.⁷⁶⁾ Kanunnik Van Lom had tweemaal een losprijs neer te tellen. Aartsdiaken Van der Meer moest eveneens twee keer geld overhandigen om aan de dood door opknoping te ontkomen. Toen men hem voor de derde maal de strop om de hals legde, verzocht hij om een teug wijn om zijn verstikkende dorst te lessen en om drie Onze-Vaders te mogen bidden als voorbereiding tot de dood. Op dat moment kwam de waardin van de taveerne „In den Iseren Craem” met een vrijbrief van ’s Prinsen onderbevelhebber ten gunste van de aartsdiaken aanlopen; zij mocht het genoegen smaken hem onder menige schimpscheut naar haar herberg te begeleiden.⁷⁷⁾ Weldra kwamen echter enige geuzen met slagzwaarden de deur inslaan. Zij spoorden Van der Meer in een ledikant op en voor de derde maal moest hij tegen honderd daalders zijn vrijheid afkopen.⁷⁸⁾

In het klooster Mariëngaarde had rector Jan van Halen zich in de kerk verborgen. Na voor een aankloppend Duitser de deur te hebben opengemaakt, viel hij met een kreet om genade op zijn knieën. Bewogen zei de Duitser: „Vlug, trek Uw kleren uit en doe de mijne aan!” In een oogwenk stond Van Halen als ruiter uitgedost, met helm en speer. „Volg me! Op Uw hoede!” Buiten de wallen werden de kleren ijlings weer verwisseld en de rector maakte zich uit de voeten.⁷⁹⁾

De prior der Kruisheren, Christoffor van Besel, werd na mishandeling aan de as van een vierspan gebonden, kreeg beschimmeld brood en een teil drabbig water, maar werd na het afbetalen van duizend rijksdaalders weer vrij gelaten.⁸⁰⁾

Onnodig te beschrijven hoe de adellijke Munsterzusters, zonder ontzag voor ouderdom of stand, op beestachtige wijze werden mishandeld. Men gruwet er van, aldus de Roermondse brief, te beschrijven hoe in nog andere kloosters de eerbaarheid van Godgewijde maagden zonder eerbied voor hoge jaren werd bezoedeld.

Op een wijze, die niet te beschrijven is,⁸¹⁾ woedde men tegen de garnizoenssoldaten, die niets meer dan hun plicht hadden gedaan. Slechts weinigen konden ontsnappen; vier hunner, door een vrouw langs een touw in de Maas neergelaten, konden al zwemmend ontkomen. Soldaten, die zich verscholen hadden, joeg men op, al tierende: „Prijs, prijs, dit is de prooi voor de dood”, en sabelde men neer. Een soldaat kreeg een Kartuizerpij aan; men vulde de kap met kruit en stak het vuur aan de lont; het lichaam werd tot vóór de poort van het St. Hieronymus-huis geslingerd en verpulverd.⁸²⁾ Naar het getuigenis van de gouverneur van Overmaze werden alle krijgers vermoord, maar dit getuigenis heeft niet meer dan de waarde van een onjuist gerucht.

Volgens de Roermondse brief werden bij een stadspoort burgers omgebracht,

onder wie ook terugkerende, geusgezinde ballingen. Andere inwoners van Roermond werden te bed doorstoken. Twee zwakzinnige kinderen, die van het geroep der vreemde soldeniers niets begrepen, werden zonder meer afgemaakt. Burgers, die zich tot nu toe als vroom katholiek hadden voorgedaan, kwamen nu de bezetters de hand drukken en met wijn beschenken onder de verzekering, dat ze deze dag sinds lang hadden verbeid: ook zij vonden de dood. Ja, meer geusgezinde dan trouwe gelovigen, aldus de briefschrijver, kwamen toen om het leven.⁸³⁾

Van zijn kant vermeldt de Prins, dat zijn lieden hoogstens drie tot vier burgers hebben omgebracht. Het valt echter moeilijk te geloven! Mogelijk werd de Prins op dit punt verkeerd voorgelicht, evenals over het moment van Lindanus' vlucht, door hem met weken vervroegd. Of zouden de burgers hem volkomen onverschillig hebben gelaten en zou hij met een schouderophalen in enkele woorden hebben verteld dat zijn soldaten zich vooral met de geestelijken hadden bezig gehouden? Afgaande op een briefwisselaar schat Morillon het aantal vermoorde geestelijken en burgers op zestig, nl. drie en dertig alléén voor de Kartuis, St. Hieronymus en „aucungz croysiers”. Nu echter geschiedkundig vaststaat dat er twaalf Kartuizers en drie Windesheimers vielen, terwijl geen enkele Kruisherenoorkonde van een dode gewaagt, blijkt dat dit getal zeer overdreven is. Inderdaad, voor een legeraanvoerder niet de moeite waard om zich druk over te maken!

In de kerken en kloosters zelf vierden roof- en vernielzucht hoogtij. Van de H. Geestkerk werden de klokken naar Neuss weggevoerd; hoogaltaar, gewaden en ornamenten werden vernield.⁸⁴⁾ Alle heiligenbeelden, constateerde Lindanus later, waren naar beneden getrokken en op drie stapels verbrand; alleen het beeld van een duivel werd ontzien!⁸⁵⁾ Onder braspartijen werden gewijde vaten onteerd. Te Aken werden vele der geroofde voorwerpen ontdekt; onder andere nam de stadsoverheid er zware koperen kandelaars in beslag. Op 8 November 1572 vroeg deze aan de magistraat te Roermond om een waarnemer af te vaardigen; tevens verbond zij zich tot restitutie en tot bestraffing van dieven en helers. Niet zo fraai handelde het stedelijk bestuur van Neuss. Lindanus liet niets onbeproefd om de klokken van zijn domkerk terug te krijgen, althans om vergoeding te ontvangen; eerst in 1574 kreeg hij gedaan dat Neuss door het aartsbischoppelijk gerechtshof van Keulen tot 800 daalders vergoeding werd veroordeeld.⁸⁶⁾

Munsterkerk en stift waren ontzettend geplunderd en pijnlijk deed de „spoliëring” van het vermaarde en rijkgetooide Moeder-Godsbeeld aan.⁸⁷⁾

Het Minderbroedersklooster zou niet minder dan vier jaar geplunderd en verlaten blijven liggen. Na een schrijven van Lindanus aan het generaal kapittel keerden eerst op 12 Augustus 1576 vier paters terug.⁸⁸⁾

In de Kartuis lagen boeken van koor en bibliotheek vernield, waren koorzetels en kerkornamenten gebroken. In Kartuizerpijlen liepen huurlingen en janhagel langs de straten. Onder de altaren en in de graven was men aan het zoeken geweest om goud en zilver op te sporen en lijken te beroven.⁹⁰⁾ Aan alle kanten stond het huis open; alleen de muren waren ongeschonden. Alles, wat tot de cellen behoorde, loden buizen en platen incluis, werd geroofd of vernield.⁹¹⁾ Als een smartkreet klinkt het bij de Kartuizer Mougel: „La Chartreuse était ruinée pour longtemps”.⁹²⁾ Ook Godsweerd werd totaal verwoest.⁹³⁾

In de Kruisherkerk had een bende de altaren geprofaneerd. Het zware losgeld van duizend daalder voor het leven van prior Van Besel werd waarschijnlijk door een lening gedekt. Toen de prior was vrij gelaten, moest zijn klooster voor 1394 gulden een weide verkopen, welke „tussen de twee Maas-en” was gelegen. Omdat de zaak van de schuldaflossing en het eerste herstel van het klooster spoed vereisten, had men niet de tijd gehad om aan magister-generaal Antonius Fresin verloop voor deze verkoop aan te vragen, doch Fresin „laudeerde en admitteerde” de verkoop, gezien de zware nood waarin het klooster verkeerde van wege de merkelijke schade, verwoesting en „roeinghe”, door de soldeniers aangericht.⁹⁴⁾

Ook de burgerij had van de ongetemde plunderzucht zwaar te lijden. In schier alle huizen, getuigt de Roermondse brief, braken de soldaten binnen, roofden geld, meubels en gerei, tot houten lepels toe, en sloegen de hand aan de voorraden bloem en meel. Aan vrouwen ontrukten ze hun voorschoten en sneden er de geldtasje uit. Menig burger moest zijn leven en zijn huis tot tweemaal driemaal vrijkopen.⁹⁵⁾

Op 12 October trokken de Spanjaarden eindelijk de ontruimde veste binnen. „Men viert feest”, schreef Morillon de 31ste van diezelfde maand aan Granvelle, „omdat Roermond heroverd is. Het kan echter geen stad meer genoemd worden omdat het geheel woest ligt en bijna open voor allerlei ongerechtigheden”.⁹⁶⁾ Dit alles, zegt *Crudeltà* bespiegelend, was een strafgericht Gods, door de bisschop meermalen voorspeld zo bekering niet tijdig intrad.⁹⁷⁾

Eind October keerde Lindanus uit zijn ballingschap weer. Op Allerheiligendag wekte hij clerus en kudde op tot harde boetedoening over hun zonden, welke de vreselijke straf hadden veroorzaakt.